

УДК 330.101; 336.7

Цимбал Людмила Іванівна

доктор економічних наук, доцент,

професор кафедри міжнародної економіки

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Цымбал Людмила Ивановна

доктор экономических наук, доцент,

профессор кафедры международной экономики

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

Tsymbal Lyudmyla

Doctor of Economics, Associate Professor,

Professor of the Department of International Economics

Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman

ORCID: 0000-0002-0873-9227

**ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА ОФШОРИЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

**ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА И ОФШОРИЗАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

SHADOW ECONOMY AND OFFSHORE ECONOMIC ACTIVITY

***Анотація.** Тіньова економіка, без сумніву, належить до провідних напрямів дослідження в контексті освоєння важелів державного регулювання національної економіки. Надаючи тлумачення тіньової економіки, дослідник зважає на ресурсний аспект її існування, а, радше на її пристосованість та вплив на інституційні ізоморфізми. В статті визначено*

відсутність єдиного підходу до тлумачення економічної дефініції «тіньова економіка», що в першу чергу визначається складністю та багатоаспектністю цього економічного поняття. В силу масштабів тіньової економіки (за оцінкою інтегрального показника рівня тіньової економіки в Україні її обсяг становить 30% від валового внутрішнього продукту), а також на прихований характер її функціонування як окремого середовища національної економіки, досі вагомий вплив на ефективність визначення рівня тіньової економіки справляє метод її оцінки. В структурі тіньової економіки в сучасних економічних відносинах визначається і офшорна діяльність, як особливий вид прихованої економіки, що уникає сплати податків, або здійснюється з метою податкової оптимізації, формування виробничих конкурентних переваг та глобальних виробничих ланцюжків. Для держави ж відбувається тиск на фінансову безпеку, що спричинено зменшенням та розмиванням податкової бази, формуванням системи податкових знижок, отримання незаконних або неправомірних вигод, компенсацій, пільг чи субсидіювання. Важливість такого питання викликана і масштабами цього економічного явища, адже за експертними оцінками в офшорних зонах і сірій економіці обертається близько третини світового валового внутрішнього продукту, а втрати економік досить значні, так, Сполучені Штати Америки щороку втрачають від такої діяльності близько 450 млрд. дол., а Україна близько 6 млрд. дол. Власне поєднання таких складних процесів і викликає науковий інтерес.

Ключові слова: тіньова економіка, тіньова діяльність, офшорингова діяльність, офшоринг.

Анотація. Теневая экономика, несомненно, принадлежит к ведущим направленей исследования в контексте освоения рычагов государственного

регулирувания национальной экономики. Предоставляя толкования теневой экономики, исследователь учитывает ресурсный аспект ее существования, а скорее на ее приспособленность и влияние на институциональные изоморфизма. В статье определено отсутствие единого подхода к толкованию экономической дефиниции «теневая экономика», что в первую очередь определяется сложностью и многоаспектностью этого экономического понятия. В силу масштабов теневой экономики (по оценке интегрального показателя уровня теневой экономики в Украине ее объем составляет 30% от валового внутреннего продукта), а также скрытый характер ее функционирования как отдельного среды национальной экономики, до сих пор значительное влияние на эффективность определения уровня теневой экономики оказывает метод ее оценки. В структуре теневой экономики в современных экономических отношениях определяется и оффшорная деятельность, как особый вид скрытой экономики, избегает уплаты налогов, или осуществляется с целью налоговой оптимизации, формирования производственных конкурентных преимуществ и глобальных производственных цепочек. Для государства же происходит давление на финансовую безопасность, что вызвано уменьшением и размыванием налоговой базы, формированием системы налоговых скидок, получения незаконных или неправомерных выгод, компенсаций, льгот или субсидирования. Важность такого вопроса вызвана и масштабами этого экономического явления, ведь по экспертным оценкам в оффшорных зонах и серой экономике вращается около трети мирового валового внутреннего продукта, а потери экономик весьма значительны, так, Соединенные Штаты Америки ежегодно теряют от такой деятельности около 450 млрд долл. , а Украина около 6 млрд.дол. Собственно сочетание таких сложных процессов и вызывает научный интерес.

Ключевые слова: теневая экономика, теневая деятельность, офшорингова деятельность, офшоринг.

Summary. *The shadow economy, without a doubt, is one of the leading areas of research in the context of mastering the levers of state regulation of the national economy. In interpreting the shadow economy, the researcher takes into account the resource aspect of its existence, but rather its adaptability and impact on institutional isomorphisms. The article identifies the lack of a unified approach to the interpretation of the economic definition of "shadow economy", which is primarily determined by the complexity and multifaceted nature of this economic concept. Due to the scale of the shadow economy (according to the integrated indicator of the shadow economy in Ukraine, its volume is 30% of gross domestic product), as well as the hidden nature of its functioning as a separate environment of the national economy, the method still has a significant impact on her assessment. In the structure of the shadow economy in modern economic relations is defined and offshore activities as a special type of hidden economy that avoids paying taxes, or is carried out for tax optimization, the formation of industrial competitive advantages and global production chains. For the state, there is pressure on financial security, which is caused by the reduction and erosion of the tax base, the formation of a system of tax rebates, obtaining illegal or illegal benefits, compensation, benefits or subsidies. The importance of this issue is due to the scale of this economic phenomenon, because according to expert estimates in offshore zones and the gray economy revolves about a third of world gross domestic product, and economic losses are quite significant, so the United States loses about \$ 450 billion annually. , and Ukraine about 6 billion dollars. The actual combination of such complex processes is of scientific interest.*

Key words: *shadow economy, shadow activity, offshoring activity, offshoring.*

Постановка проблеми. Тіньова економіка в економічній практиці будь якої країни має досить неоднозначне розуміння та трактування, оскільки загалом саме визначення сутності тіньової економіки свідчить про її прихованість від органів обліку, статистики, державного контролю. Уникання оподаткування, отримання неправомірної вигоди, оптимізація податкової бази можуть реалізовуватись як шляхом приховування частини господарської діяльності так і шляхом її документарного зменшення за рахунок офшоризації, або приховування економічної діяльності як елемента функціонування компаній з іншим резидентством. В цьому аспекті важливим завданням постає визначення масштабів тіньової економіки в структурі економічної діяльності та її взаємозв'язок з офшорними зонами чи офшоризацією господарської діяльності.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Дослідженню проблем тіньової економіки та оцінки її виміру приділяється значна увага наукового співтовариства. Послугуючись науковими доробками Я. Жаліло [10] та С. Баранова [7], розкриваються теоретичні підходи до тлумачення тіньової економіки з економічної точки зору. Юридичні аспекти розвитку тіньової економіки виділені в працях З. Варналія [8] та В. Мандибури [15]. Зарубіжні науковці, зокрема, Ф. Шнайдер [3] та Р. Остеркамп [2] пропонують універсальний метод оцінки тіньової економіки в країнах світу та доповнюють зміст теоретичного доробку стосовно явища тіньової економіки. Математичне обчислення масштабів тіньової економіки, її вплив на макроекономічні показники лежать в основі наукового пошуку Коляди Ю.В.

[13] та Ляшенко О.І. [14]. Проте поза увагою залишається питання тіньової економіки та її зв'язком з офшоризацією економічної діяльності.

Відповідно до цього **метою** статті є визначення теоретичної сутності «тіньової економіки», ключових підходів до її обрахунку та взаємозв'язку з офшоризацією економічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Визначенню сутності поняття тіньової економіки передують обумовлення її властивостей, внаслідок чого трактування тіньової економіки не є загальновизнаним та впровадженим в якості безумовного наукового терміну поняттям.

Таблиця 1

Теоретичні підходи до феномену тіньової економіки

Ф. Шнайдер	неzareєстрована на даний момент економічна діяльність, яка була б офіційно обчислена або спостережена як частка у валовому національному доході, якщо вона спостерігатиметься [4]
Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України	неzareєстрована в установленому порядку економічна діяльність суб'єкта господарювання, яка характеризується мінімізацією витрат на виробництво товарів, виконання робіт та надання послуг, ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), статистичного анкетування та подання статистичної звітності, наслідком якого є порушення законодавчо встановлених норм (рівень мінімальної заробітної плати, тривалість робочого часу, умови і безпека праці тощо)
Міжнародний валютний фонд	Тіньова економіка охоплює економічну діяльність, яка прихована від офіційних органів влади з грошових, регулятивних та інституційних причин [1]
З. Варналій	Тіньова економіка – це складне явище, представлене як сукупність неконтрольованих і не регульованих як протиправних так і законних економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності, які мають на меті незаконне (неофіційне) отримання доходу [9]

Як бачимо розуміння тіньової економіки досить неоднозначне і вимагає уточнення дефініції у подальших наукових доробках. В розрізі видів діяльності за критерієм легальності або законності міжнародна практика

доводить сутність тіньової економіки як багатоаспектного поняття, оскільки тіньова економіка включає незареєстрований дохід від законної та незаконної діяльності, що повинні оподатковуватися за умов звітування перед фіскальними органами. Досліджуючи окремі аспекти тіньової економіки, науковці надають перевагу функціональним визначенням тіньової економіки, тому найбільш універсальним вважається визначення тіньової економіки, запропоноване Міжнародним валютним фондом, однак необхідно враховувати, що «тіньова економіка є стихійна і творча реакція народу на неспроможність корумпованої держави задовольняти основні потреби зубожілих мас», таким чином необхідно пов'язувати феномен корупції, тіньової економіки та офшорингової діяльності [18; 17].

Середній розмір тіньової економіки у 158-ми країнах за період з 1991 по 2015 рік становить 31,9 %. Найбільший показник демонструє Зімбабве з 60,6% та Болівія з 62,3 % ВВП. Найнижчі - Австрія з 8,9 % та Швейцарія з 7,2% [1]. Найбільш низькі відносні показники частки тіньового сектору (на рівні 8-10% ВВП) серед країн світу мають також США і Японія. В цілому, низькі або середні показники тіньової економіки властиві країнам ЄС. Цікавим є також і те, що згідно досліджень французького «Le Monde», 66,5% тіньової економіки ЄС становить нелегальна праця людей, які найчастіше працюють у будівництві, сільському господарстві та працюють вдома [16]. Інші 33,5% утворюють доходи, які приховуються від податкових органів, найчастіше у сфері роздрібною торгівлі (це можуть бути прибутки барів, оплата за послуги таксі тощо). Найбільші розміри тіньової економіки у будівництві – 35%, оптовій і роздрібній торгівлі – 25%. Натомість, в Україні найбільш тінізованим сектором економіки є фінансовий (40%), великий відсоток тіньової діяльності також у добувній (30%) та переробній промисловості (22%). Враховуючи особливості розвитку країн ЄС, можна

виділити декілька чинників, які обумовлюють існування тіньової економіки в них:

- недостатній рівень розвитку товарно-грошових відносин, соціально-економічної інфраструктури та інститутів;
- надлишкова пропозиція праці;
- низьке економічне зростання;
- нерівність доходів;
- висока частка офшоризації господарської діяльності
- корупція та неефективність державного регулювання та ін.

Власне визначаючи рівень тіньової економіки та її взаємозв'язок із ВВП можемо відмітити тісний взаємозв'язок (рис.1).

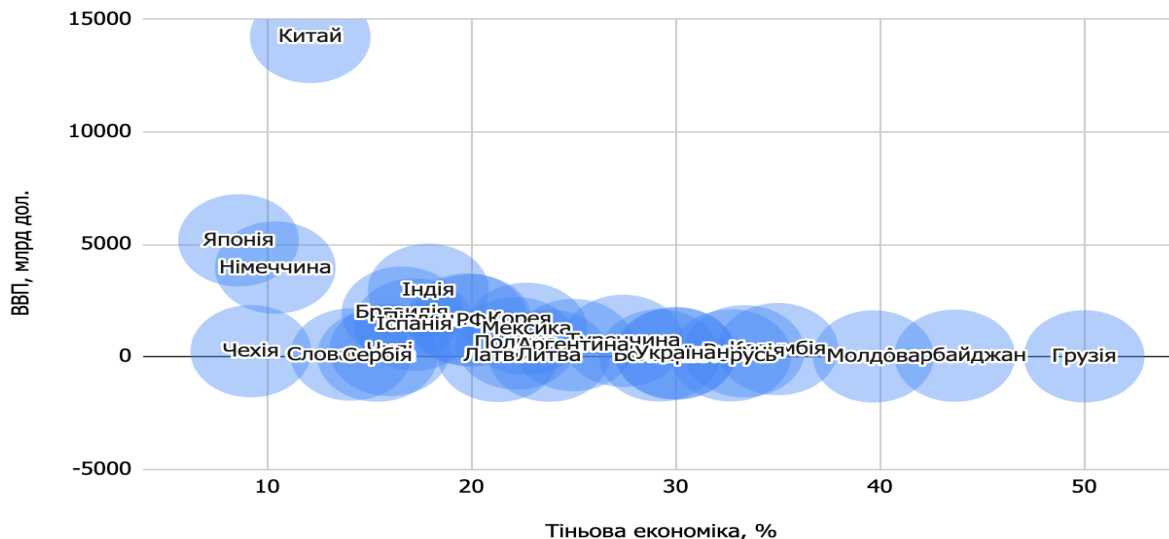

Рис. 1. Взаємозв'язок між ВВП і рівнем тіньової економіки країн

Як видно з діаграми, за початковими даними ВВП і обсягами тіньової економіки країн, формуються певні кластери країн, які мають подібності у розмірі ВВП і обсягах тіньової економіки. Найближче всього до України на діаграмі знаходяться Болгарія і Туреччина. Також поряд з нею Румунія і Білорусь, які мають трохи вищий рівень тіньової економіки. Ще далі –

Молдова, Азербайджан, Грузія, які мають значно вищий рівень тіньової економіки.

Варто відмітити, що не лише країни з перехідними економіками, або економіками, що трансформуються мають надзвичайно високий рівень тіньової економіки, так, наприклад Китай має тіньовий відтік капіталу (і в офшорні зони в тому числі) на рівні вищому ніж 296 млрд. дол. США, Мексика демонструє показники на рівні близько 65 млрд. дол. Високі показники мають також Польща (52 млрд. дол.), Росія (43 млрд. дол.), Малайзія (41 млрд. дол.), Індія (більше 40 млрд. дол.) та ін. [5, с. 18]. В Україні ж наприклад відбувається певне органічне взаємопереплетення офшорингової активності та тіньової економіки, що особливо гостро проявляється у товарній політиці та формуванні політики фінансового моніторингу та транскордонного руку грошового капіталу, особливої актуальності це набуває для сфер, які схильні і класично характеризується самим високим рівнем тінізації та офшоризації в Україні [12]. Варто відмітити, що щорічні втрати Україні від недоотриманих податків через тіньову та офшорну діяльність становлять близько 6 млрд. дол. США [11, с. 77].

Крім того, до високотінізованих секторів економічної діяльності відноситься власне фінансовий сектор: банківські установи, мікрофінансові організації. Не так давно були прийняті поправки до закону «Про споживче кредитування», який до цього не поширювався на мікрофінансові організації. Але при цьому дані організації продовжують функціонувати у «сірій» зоні законодавства, по причині відсутності єдиного формалізованого підходу до їх реєстрації та окремих законів щодо функціонування МФО, можливостям здійснювати діяльність і через офшорні компанії в тому числі. Власне фінансова активність проявляється і в царині інвестування, яке в Україні

наприклад набуває офшоризованих характеристик, адже одним із найбільших інвесторів української економіки є, наприклад, Кіпр, що є однією з активних офшорних зон, за експертними оцінками саме в кіпріотські установи виведено до 150 млрд. дол. [6, с. 15].

Загалом втрати національних економік від тіньової та офшорингової діяльності формують значний тиск на фінансову безпеку держави, оскільки унеможливають вільне користування фінансовими ресурсами в економічній діяльності, однак в сучасних реаліях офшорингова та тіньова діяльність стають можливостями для компаній щодо формування їх конкурентних переваг. Це викликає певну суперечність між бажанням компаній оптимізувати свої видатки та необхідністю країн наповнювати свої бюджети.

Висновки. Тіньова економіка це складне соціально-економічне явище, яке потребує комплексного дослідження і виокремлення в його структурі частки офшоризації як окремого елемента економічних взаємовідносин. З огляду на значну залежність макроекономічних результатів країни та тіньової економіки, офшоризації економічної діяльності потребує розробки цілеспрямованої державної стратегії мінімізації цих негативних явищ та розвитку добросовісної конкуренції, ефективного антимонопольного регулювання. Контролююча функція держави в сучасних умовах спрямована на підвищення ефективності та якості державного управління економікою, зниження неефективних бюджетних витрат, боротьбу з нецільовим використанням і розкраданням державних коштів, корупцією, офшорингом. Господарське ж законодавство має бути спрямоване на стимулювання виробництва, санкції за порушення існуючих норм, формування прийняттого рівня оподаткування, прозорість фінансової діяльності суб'єктів господарювання.

Література

1. Medina L., Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? // IMF Working Paper. 2018. PP. 50-54, 76.
2. Osterkamp R., Eller M. How Decentralized is Government Activity? // CESifo DICE Report – Journal for Institutional Comparisons. 2003. No.1, 1.
3. Schneider F. IAW: Prognose zur Entwicklung der Schattenwirtschaft. 2013. URL:http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2013/PE_Schwarzarbeit_Januar2013%20final.pdf
4. Schneider Friedrich & Osterkamp Rigmar. Schattenwirtschaft in Europa. 2000.
5. Trade-Related Illicit Financial Flows in 135 Developing Countries: 2008-2017 // Global Financial Integrity. March 2020.
6. What to Do When Foreign Direct Investment Is Not Direct or Foreign. OECD. 2017. URL: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/319451493385113949/pdf/WPS8046.pdf>.
7. Баранов С. О. Тіньова економіка: сутність, причини, соціально-економічні наслідки та шляхи подолання в Україні // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2015. № 3. С. 47-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_3_9
8. Варналій З. С. Теоретичні засади детінізації економіки України // Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2014. № 1. С. 46–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvpi_2014_1_9
9. Варналій З. Шляхи детінізації економіки України та її особливості // Банківська справа. 2007. No 2. С. 56.

10. Жаліло Я. А. Тіньова економіка як "інституційна пастка" на шляху економічної модернізації. Економічна теорія. 2018. № 2. С. 22-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2018_2_4
11. Запобігання неналежному використанню платниками податків України організаційно-правових форм нерезидентів при здійсненні контрольованих операцій / за заг. ред. С. С. Брехова, Д. М. Стародуба. Хмельницький, Фоп Мельник А. А. 2019.
12. Звільнення від ПДВ операцій з експорту зернових та олій – на етапі обговорення // Вісник все про податки. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100010586-zvilnennya-vid-pdv-operatsiy-z-eksportu-zernovikh-ta-oliy-na-etapi-obgovorennya/>
13. Коляда Ю.В. Адаптивна парадигма моделювання коеволюції офіційної й нелегальної економік // Актуальні проблеми економіки. 2016. №3. С. 345-352. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2016_3_42
14. Ляшенко О. І. Математичне моделювання динаміки відкритої економіки: (Монографія). Рівне: Волинські обереги, 2005. С. 978-986.
15. Мандибура В.О. Тіньова економіка як об'єкт системного наукового дослідження [Текст]: В.О. Мандибура // Публікація Науково-аналітичного управління Секретаріату Верховної ради України, 2007.
16. Офіційний інформаційний портал. URL: <https://www.lemonde.fr/>
17. П'ясецька-Устич С.В. Корупція і тіньова економіка в системі соціально-економічних відносин суспільства // Науковий збірник Миколаївського нац. ун-ту ім. В.О. Сухомлинського. Миколаїв: МНУ, 2016. С. 34-39.
18. Сото Э. де. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире. М.: Catallaxy, 1995. С. 85.

References

1. Medina L., Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? // IMF Working Paper. 2018. PP. 50-54, 76.
2. Osterkamp R., Eller M. How Decentralized is Government Activity? // CESifo DICE Report – Journal for Institutional Comparisons. 2003. No.1, 1.
3. Schneider F. IAW: Prognose zur Entwicklung der Schattenwirtschaft. 2013. URL:http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2013/PE_Schwarzarbeit_Januar2013%20final.pdf
4. Schneider Friedrich & Osterkamp Rigmar. Schattenwirtschaft in Europa. 2000.
5. Trade-Related Illicit Financial Flows in 135 Developing Countries: 2008-2017 // Global Financial Integrity. March 2020.
6. What to Do When Foreign Direct Investment Is Not Direct or Foreign. OECD. 2017. URL:
<http://documents1.worldbank.org/curated/en/319451493385113949/pdf/WPS8046.pdf>.
7. Baranov S. O. Tinjova ekonomika: sutnistj, prychny, socialjno-ekonomichni naslidky ta shljakhy podolannja v Ukraini // Visnyk Nacionaljnoji akademiji derzhavnogho upravlinnja pry Prezydentovi Ukrainy. 2015. # 3. S. 47-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2015_3_9
8. Varnalij Z. S. Teoretychni zasady detinizaciji ekonomiky Ukrainy // Visnyk Vinnycjkogho politekhnichnogho instytutu. 2014. # 1. S. 46–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvpi_2014_1_9
9. Varnaliï Z. Shlyakhi detinizatsii ekonomiki Ukraïni ta ii osoblivosti // Bankivska sprava. 2007. No 2. S. 56.

10. Zhalilo Ja. A. Tinjova ekonomika jak "instytucijna pastka" na shljakhu ekonomichnoji modernizaciji. Ekonomichna teorija. 2018. # 2. S. 22-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2018_2_4
11. Zapobighannja nenaleznomu vykorystannju platnykamy podatkov Ukrainy orghanizacijno-pravovykh form nerezydentiv pry zdijsnenni kontroljovanykh operacij / za zagh. red. S. S. Brekhova, D. M. Staroduba. Khmeljnyckyj, Fop Meljnyk A. A. 2019.
12. Zvilnennja vid PDV operacij z eksportu zernovykh ta olij – na etapi obghovorennja // Visnyk vse pro podatky. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100010586-zvilnennja-vid-pdv-operatsiy-z-eksportu-zernovykh-ta-olij-na-etapi-obghovorennja/>
13. Koljada Ju.V. Adaptivna paradyghma modeljuvannja koevoljuciji oficijnoji j neleghaljnoji ekonomik // Aktualjni problemy ekonomiky. 2016. #3. S. 345-352. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2016_3_42
14. Ljashenko O. I. Matematyčne modeljuvannja dynamiky vidkrytoji ekonomiky: (Monografija). Rivne: Volynsjki obereghy, 2005. S. 978-986.
15. Mandybura V.O. Tinjova ekonomika jak ob'jekt systemnogho naukovogho doslidzhennja [Tekst]: V.O. Mandybura // Publikacija Naukovo-analitychnogho upravlinnja Sekretariatu Verkhovnoji rady Ukrainy, 2007.
16. Oficijnyj informacijnyj portal. URL: <https://www.lemonde.fr/>
17. P'jasecjka-Ustych S.V. Korupcija i tinjova ekonomika v systemi socialjno-ekonomichnykh vidnosyn suspiljstva // Naukovyĭ zbirnyk Mykolaïvs'kogho nac. un-tu im. V.O. Sukhomlins'kogho. Mykolaïv: MNU, 2016. S. 34-39.
18. Soto E. de. Inoĭ put. Nevidimaya revolyutsiya v tretem mire. M.: Catallaxy, 1995. S. 85.